

FETVÂ, KAZÂ VE İMÂMET ÜÇGENİNDE HZ. PEYGAMBER'İN TASARRUFLARI*

Şihâbuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Mâlikî el-Karâfî

Çeviren: Kadir GÜRLER**

Hiz. Peygamber'in fetva/tebliğ, kazâ ve imâmet alanı ile ilgili tasarrufları arasındaki fark nedir? Bu tasarruflar şeriatta ve ahkâmda farklı sonuçlara mı götürür, yoksa hepsi aynı sonucu mu içerir? Risâlet ile bu üç kategori (fetva/tebliğ, kazâ ve imâmet) arasında fark var mıdır, yoksa risâlet fetvânın bizzat kendisi midir? Eğer siz, "risâlet fetvânın bizzat kendisidir ya da ondan başka bir şeydir" dersiniz, o zaman nübüvvetin durumu da mı böyle olacaktır; veya nübüvvet ile risâlet arasında bu hususta bir fark var mıdır? İşte bütün bunlar, çok önemli noktalar ve büyük hakikatleri içeren durumlardır. Bundan dolayı, sözü edilen bu meselelerin açıklığa kavuşturulması, ortaya konulması ve bunlara gereken önemin verilmesi -âdetâ- bir zorunluluktur. Zira ilim, ma'lûmun şerefiyle şeref kazanmaktadır.

Rasûlullah'ın fetvâ alanında tasarrufta bulunması, ulaştığı delillerden hareketle O'nun Allah'ın hükmünü haber vermesi anlamına gelmektedir. Nitekim, -Rasûlullah'tan başka- müftülerin yapmış olduğu da tıpkı bunun gibidir. Hiz. Peygamber'in tebliğ alanında tasarrufta bulunması ise, risâletin bir gereğidir. Risâlet, Allah'ın peygambere bu tebliği emretmesidir. Hiz. Peygamber Allah

* Bu metin, Şihâbuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Mâlikî el-Karâfî (ö. 684/1285)'nin *el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetvâ ve ani'l-Ahkâm ve Tasarrufâti'l-Kâdi ve'l-İmâm* (tahk.: Abdulfettah Ebu Gudde, Beyrut 1995) isimli eserinin s. 99-120 arasının (25. soru) çevirisidir. Başlık ise; metin içinde sıkça geçen ve tartışmanın omurgasını teşkil eden "fetva-kazâ-imâmet" kavramlarından hareketle bizim tarafımızdan konulmuştur.

el-Karâfî'nin bu eseri, **Hiz. Peygamber'in tasarruflarına ilişkin ilk sistematik tasnifin** yer alması bakımından önemli bir çalışmadır. Bk. H. Yunus Apaydın, "Karâfî, Şehâbeddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, c. 24, s. 400.

** Yrd. Doç. Dr., Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi

tarafından kendisine ulaşanları insanlara nakletmektedir; dolayısıyla bu konumu açısından Allah'tan gelen bildirimleri tebliğ etmekte (mübelliğ) ve nakletmektedir (nâkil). Peygamberin bu görevini de, -müftülerin fetvâ vermeyi O'ndan miras aldıkları gibi- insanları bilgilendirmek amacıyla Kur'ân ve hadis ilimleriyle ilgilenen âlimler miras olarak almışlardır.

Bu anlatılanlardan sonra; müftü ile râvî arasındaki fark artık ortaya çıktığı gibi, Rasûlullah'ın Allah'tan gelenleri tebliğ etmesiyle dinde fetvâ vermesi arasındaki fark da belirgin bir durum almıştır. Aynı farklılık burada da sözkonusudur. Fetvâ vermek ya da rivâyette bulunmak, mâhiyetleri itibariyle birbirlerini gerektiren hususlar değildir.

Hz. Peygamber'in hüküm vermekle ilgili tasarrufta bulunmasına gelince; bu, risâlet ve fetvâdan farklıdır. Çünkü risâlet ve fetvâ, salt tebliğ ve sırf ittibâ'dır (bağlılıktır). Hüküm ise, gerekçeler ve delillere dayanılarak elde edilen, Hz. Peygamber'den kaynaklanan bir inşâ (hüküm te'sisi) ve ilzâmdır (yapıtım gücü). Bundan dolayı Rasûlullah:

“Siz davalarınıza bakmam için bana müracaat ediyorsunuz. Bir kısmınız hakkını savunurken delilini ifade etme hususunda bir kısmınızdan daha güçlü olabilir. Dolayısıyla ben (bu şartlar içerisinde), herhangi bir kimse için kardeşinin hakkı olan bir şeyin verilmesine hükmedersem, o kimse bu şeyi almasın. Çünkü ben (bu şekilde verdiğim hükümle) ona ateşten bir parça kes(ip ver)mişim (demek)tir”¹

buyurmuştur.

Bu durum, yargılamanın delillere ve delilleri iyi ifade edebilme gücüne bağlı olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber bu konumda bir “münşî” (hüküm te'sis eden); fetvâ ve risâlet konumunda ise “uyan” ve “tebliğ eden”dir. Yine O, hüküm verme konusunda, delillere ve gerekçelere uygun olarak hüküm inşâ etmesi bakımından Allah'ın emrine uymaktadır. Ancak bu alanda,

1 Bk. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1992, 52. eş-Şehâdât, 27 (c. III, s. 162); 90. el-Hiyel, 10 (c. VIII, s. 62); 93. el-Ahkâm, 20 (c. VIII, s. 112); Ebu'l-Huseyin Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1992, 30. el-Akdiye, 4-6 (c. II, ss. 1337-1338); Ebû Dâvud Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sunen*, İstanbul 1992, 23. el-Akdiye, 7 (c. IV, ss. 12-14); Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sunen*, İstanbul 1992, 13. el-Ahkâm, 11 (c. III, s. 624); Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr en-Neseî, *es-Sunen*, İstanbul 1992, 49. el-Kudât, 13, 33 (c. VIII, ss. 233, 247); Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvinî, *es-Sunen*, İstanbul 1992, 13. el-Ahkâm, 5 (c. II, s. 777); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İstanbul 1992, 36. el-Akdiye, 1 (c. II, s. 719); Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Musned*, İstanbul 1992, c. VI, ss. 203, 290, 308, 320.

hükümlerin Allah'tan nakledilmesi bağlamında bir ittibâ' sözkonusu değildir. Çünkü Allah'ın hüküm te'sisi konusunda yetki vermesi neticesinde O'nun ortaya koyduğu tasarruflar, Allah'tan nakledilmiş olmazlar.

Hüküm ve fetvâlar arasında bir başka açıdan da şu fark vardır: Fetvâlar neshi kabul eder; hüküm ise kabul etmez. Oysa ki hüküm, dayandığı esasın geçersizliğinin ortaya çıkması hâlinde nakzı (bozulmayı) kabul eder; fetvâ ise böyle bir şeyi kabul etmez. Dolayısıyla, "nakz" hükmün özelliklerinden; "nesh" ise fetvânın özelliklerindedir. Bu, özellikle Hz. Peygamber'in ve O'nun zamanında yaşayanların fetvâları için geçerlidir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra gündeme gelen fetvâlar ise, artık şeriat tamamen yerleştiği için neshi kabul etmemektedir. Aynı zamanda bu, kazâ ve fetvâ arasında, mâhiyetlerinin temelinde ayrı olduğunu gösteren güzel bir farktır. Ancak bununla beraber, ilgili fark fetvâların herbirinde meydana gelmez. Ne zaman ki iki tür arasında fark sâbit olursa, iki gerçek arasında da fark ortaya çıkar ve bu noktada herhangi bir karışıklık ta sözkonusu değildir.

Risâlet ise, mâhiyeti açısından sırf bir haber olduğu için neshi kabul etmez; ulemânın görüşlerinden sahih olanına göre tahsisi kabul eder. Şer'î bir hüküm içerdiği zaman, bazen neshi kabul ettiği de olur. Dolayısıyla risâlet, fetvâdan daha genel olup, birbirlerinden farklıdırlar. Böylelikle; risâlet, fetvâ ve hüküm arasındaki farklar da ortaya çıkmış olur.

Nübüvvet gelince; insanlardan pek çoğu nübüvvetin sadece Allah'ın peygambere bir vahyinden ibaret olduğunu zannetmektedirler; halbuki böyle değildir. Kimi zamanlarda vahiy, Allah tarafından bazı insanlara -nübüvvet olmaksızın- vahiy şeklinde de gerçekleşir. Nitekim, Hz. İsa kıssasında İmrân kızı Meryem'e gelen vahiy de bu şekilde meydana gelmiştir. Cebrâil (a.s.) Meryem'e hitaben şöyle demiştir: *"Ben, sadece Rabb'inin elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye geldim"* (Meryem, 19/19). Bir başka yerde de: *"Allah seni, kendisinden bir kelime ile müjdeliyor"* (Âl-i İmrân, 3/45) denilmiştir. Bütün bunlarla beraber, sahih olan görüşe göre, Meryem nebî değildir.

Muslim de şu rivâyeti nakletmiştir: Bir kimse diğer bir beldede olan bir kardeşini ziyaret eder. Allah o kimsenin geçeceği yol üzerine gözcü bir melek oturtur. O kişi meleğin yanına gelince, melek: "nereye gitmek istiyorsun?" diye sorar. Kişi: "Şu beldede bulunan bir kardeşimi ziyaret etmek istiyorum" der. Melek: "Onun üzerinde sana ait bulunan, kendin için düzeltip geliştireceğin herhangi bir menfaat var mı?" der. O kişi: "Hayır, yoktur. Ben onu Allah için sevmişimdir" der. Melek: "Ben sana, Allah'ın, 'sen o kimseyi Allah için sevdiğin gibi, muhakkak Allah da seni sevmiştir' mesajını iletme için yolladığı elçi-

siyim" der.² Az önce geçtiği gibi, bu da nübüvvetle ilgili değildir.

Eğer Allah Teâlâ bizden birisine, muayyen bir olayda İmam Mâlik'in görüşünü haber veren veya kaybolan bir şeyi bildiren bir melek gönderse, bu da nübüvvet sayılmaz. Nübüvvet; -Rabbânî ulemânın da belirttiği gibi- Allah'ın bazı kullarına herhangi bir meseleyle ilgili olarak kendisine özgü bir hüküm vahyetmesidir. Nitekim Allah'ın, nebisi Hz. Muhammed'e; "*Yaratan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı bir alaktan (embriyo) yarattı*" (Alak, 96/1-2) şeklinde vahyetmesi gibi. Bu, o zaman diliminde Hz. Muhammed'i ilgilendiren bir yükümlülüktür. Ulemâ bu hususta, "bu, risâlet olmayıp, nübüvvet" demiştir. "*Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar*" (Müddessir, 74/1-2) âyetinde kastedilen ise risâlettir. Çünkü bu âyette, kendisine vahyolunandan başkalarını da ilgilendiren bir yükümlülük vardır. Bu bağlamda, Rasûlullah'ın nübüvveti bir müddet risâletine öncelenmiştir. Bundan dolayı da âlimler, "her rasûl, nebîdir; ancak her nebî, rasûl değildir. Çünkü her rasûlün, kendisine özel bir yükümlülüğü vardır; o da, kendisine vahyolunanları tebliğ görevidir" demişlerdir. Böylece; nübüvvet, risâlet, fetvâ ve hüküm arasındaki fark da belirginleşmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber'in imâmet (devlet başkanlığı) alanındaki tasarrufuna gelince; bu, nübüvvet, risâlet, fetvâ ve kazâya ek olarak gelmiş bir vasıftır. Çünkü imam, insanların sevk ve idaresinin, maslahatların gözetilmesinin, mefsedetlerin giderilmesinin, suçluların tutuklanmasının, isyancıların idâmının, kulların yeryüzünde yerleşim haklarının sağlanmasının vb. kendisine havâle edildiği bir kişidir. Bütün bunlar; fetvâ, hüküm, risâlet ve nübüvvet kapsamında olan şeyler değildir. Çünkü fetvâ, delillerin gerektirdiği biçimde Allah'ın hükmünü haber vermekle; yargı ise, siyâset-i âmme dışında, mahkemeye getirilen meselelerin bir sonuca bağlanmasıyla gerçekleşir. Özellikle yaptırım gücü olmayan hâkim örneğinde bu durum açığa çıkmaktadır. Nitekim zâlim yöneticinin karşısında zayıf kalan hâkimin durumunu ele alalım. O sadece kendi kendisine güçlü bir hükümdarın aleyhine bir hüküm tesis edebilir; ama bu kararın uygulanmasını sağlamak aklından bile geçmez. Zira buna imkanı yoktur.

Mâhiyeti açısından hâkimin, ancak inşâ (hüküm te'sisi) görevi vardır. Yaptırım gücü ise, onun hâkim olmasına ilâve bir durumdur. Yani, kimi zaman

2 Bk. Muslim, 45. el-Birr, 38 (c. III, s. 1988); Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, c. II, ss. 292, 408, 462, 508. Bu rivayet metinde muhtasar olarak geçmektedir. Biz rivayeti, Muslim'in *el-Câmiu's-Sahih*'indeki tam metni ile verdik. (Çeviren).

yaptırım onun görev sorumluluğuna girerken, kimi zaman da bu kapsamın dışında kalabilir. Bundan ötürü, imâmetin hakikati/kendisi olan “kamu otoritesine sahip olmak”, nitelik itibariyle yargılamadan ayrılmaktadır. Kendisine kamuyu yönetme yetkisinin verilmediği bir imamın varlığını tasavvur etmek ma’kûl değildir. Bu niteliği taşımayan birine “imam” adı vermek ise, ancak mecaz yoluyla gerçekleşmektedir; burada hakikatlar ele alındığı için, burası böyle bir mecazın da yeri değildir.

Risâletin kapsamına, sadece Allah’tan gelenlerin tebliğ edilmesi girmektedir. Bu durum, kamu otoritesine sahip olmanın risâlet kapsamına girmesini gerektirmez. Çağlar boyu Allah’ın nice elçileri vardır ki, ilâhî risâletle gönderilmişlerdir. Onlardan, insanların hüccet teşkil etmesi bağlamında ne tebliğden başka bir şey, ne de toplumun yönetimi ile ilgilenmeleri istenilmiştir. İmâmet ve risâlet arasındaki fark bu şekilde ortaya çıkınca, imâmetle nübüvvet arasındaki fark ise evleviyetle açığa çıkarılmış olmaktadır. Çünkü nübüvvet, kendisine vahyolunana özel bir şeydir; diğerleriyle bir ilişkisi yoktur. Böylelikle, bu hakikatlerin birbirlerinden farklı oldukları yönler de özellikleriyle birlikte ortaya çıkmış olmaktadır.

Bu Kategorilerin Uygulamaya Yönelik İçerdiği Farklı Sonuçlar

Hız. Peygamber imâmet yoluyla; ganimetlerin taksimi, beytulmâlin maslahata (kamu yararına) uygun olarak kullanımı, cezaların uygulanması, askerlerin (ordunun) düzenlenmesi, isyancıların tenkîli, arazi ve madenlerde iktâ* işlemlerinin yerine getirilmesi vb. işleri yapmıştır. Hiçbir kimse için, kendi döneminin yöneticisinin izni olmaksızın bunları aynen uygulamak câiz değildir. Çünkü Hız. Peygamber bunları imâmet sıfatıyla yapmıştır; dolayısıyla O’nun izni olmaksızın yapılması da uygun olmaz. Bu, “... O’na uyun ki, doğru yolu bulasınız” (A’râf, 7/158) âyetiyle de şer’an temellendirilmiştir.

Hız. Peygamber yargı yoluyla da, şuf’a ile temlik, nikahların ve akitlerin feshi, fakirliğinden dolayı nafaka veremeyeceği için boşama, îlâ yemini ve bu yemininden dönme vb. konularda hükümler vermiştir. Herhangi bir kimsenin, kendi dönemdeki hâkimin hükmü olmaksızın bunları aynen uygulaması câiz

* İktâ; kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesidir. Beşir Gözübenli, “İktâ”, DİA, İstanbul 2000, c. 22, ss. 49-52.

değildir. Çünkü Peygamber bütün bu işleri, ancak yargıyla temellendirmiştir; O'ndan sonra ümmeti de böyle yapacaktır.

Hz. Peygamber'in fetvâ, risâlet ve tebliğle yaptığı tasarrufları, kıyamet kopuncaya kadar insanlar üzerinde uygulanacak olan kurallardır. Bizim de, Rasûlullah'ın sebebiyle irtibatını göstererek Allah'tan getirdiği her hükme, herhangi bir hâkimin yargılamasına ve herhangi bir imâmın da iznine bakmaksızın uymamız gerekir. Çünkü Rasûlullah bize, bu hükmün böyle bir sebeple irtibatını göstermiş ve neticede kullar ile Rableri arasından da çekilmiş olmaktadır. Bu alanda kendiliğinden hüküm te'sis etmemiş ve maslahata bağlı bir düzenleme de yapmamıştır. Yaptığı sadece, Rabbi adına tebliğde bulunmak olmuştur. Namaz, zekat ve diğer ibadetleri îfa şekli; satım akdi, hibe akdi vb. akitler aracılığıyla mülkiyetin intikali gibi tasarruflar bu gruba girmektedir. Herkes bu türden tasarruflarda bulunabilir; ilgili sebebe tevessül ederek hükme ulaşabilir. Bu bağlamda herhangi bir hâkimin hüküm te'sisine ya da herhangi bir imamın yeni bir izin vermesine gerek te yoktur.

Hz. Peygamber'in imâmet, kazâ ve fetvâ ile tasarrufta bulunmasının sonuçları arasındaki fark bu şekilde belirince, O'nun tasarrufları şu şekilde dört bölüme ayrılır:

1. Ulemânın *imâmetle tasarruf* olduğunda ittifak ettiği kısım: İktâ', cezaların uygulanması, orduların sevk ve idaresi, vb.
2. Ulemânın *yargılama ile tasarruf* olduğunda ittifak ettiği kısım: Borçların ödenmesine yönelik bağlayıcılık hükmü, malın teslimi, bedelin ödenmesi, nikahların feshine ilişkin hükümler, vb.
3. Ulemânın *fetvâ ile tasarruf* olduğunda ittifak ettiği kısım: Namazların tebliği ve yerine getirilmesi, (hac) ibadetlerin îfâsı, vb.
4. Bu üç kısım arasında tartışmalı olan tasarruflar: Ulemâ bunların hangi tasarruf bölümünde değerlendirilmesi gerektiği noktasında ihtilaf etmiştir. İşte bu konuda ileri sürülen örneklendirmeler şunlardır:

Birinci Mesele

Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: "Kim bir ölü araziyi

ihyâ ederse, o arazi orayı ihyâ eden kimsenindir".³

Ebû Hanife'ye göre Hz. Peygamber'in bu hükmü, imâmet yoluyla tasarruftur. İmamın (devlet idaresi) izni olmaksızın, herhangi birisinin böyle bir araziye ihyâ etmesi câiz değildir. Çünkü orada bir temlik sözkonusudur; dolayısıyla iktâ'a benzer bir durum vardır. İktâ' ise, imamın iznine bağlıdır. İşte ihyâ da, tıpkı bunun gibidir. Mâlik ve eş-Şâfiî'ye göre ise, mesele fetvâ ile tasarruf türündendir. Çünkü O'nun tasarrufları, daha çok fetvâ ağırlıklıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in tasarrufları, genelde tebliğ kapsamındadır. Rasûlullah'ın aslî konumu dikkate alınarak, bu mesele de tebliğ kapsamında değerlendirilmektedir. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, sözü edilen toprağın ihyâsı da imamın iznine bağlı değildir. Çünkü ihyâ da, odun toplamak, ot biçmek gibi ibâha mâhiyetinde bir fetvâyâ dayanmaktadır. Bu eylemlerin ortak noktasını ise, fiziksel çaba ile mülk edinmek oluşturmaktadır. İmam Mâlik'e göre, yerleşik bölgelere yakın yerlerin ihyâsı imamın iznine bağlıdır. Ancak bu hüküm, imâmet yoluyla tasarruf kuralına dayanmayıp, başka bir kurala dayanmaktadır. Mücâvir alanların ihyâsı, şehrin sınırları ile ilgili belirleme yapmayı gerektirmektedir. Bu da, nikahın feshedilmesi için mâlî sıkıntının kapsamının belirlenmesi gibidir. Belirleme ve incelemeye ihtiyaç duyulan her konuda yöneticilerin devrede olması gereklidir .

İkinci Mesele

Hind bnt. Utbe, eşi Ebû Sufyân'ın cimri bir adam olduğunu, kendisine ve oğluna yeteri kadar maddi destek vermediğini şikayet edince, Hz. Peygamber: "ma'rûf derecede (ihtiyacın olduğu kadar) sana ve oğluna yetecek miktarda al" diye cevap vermiştir.⁴

Bir grup ulemâya göre, bu, fetvâ ile tasarruf kapsamındadır. Çünkü Hz.

3 Bk. el-Buhârî, 41. el-Hars, 15 (c. III, s. 70); Ebû Dâvud, 19. el-Harâc, 37 (c. III, ss. 453-455); et-Tirmizî, 13. el-Ahkâm, 38 (c. III, ss. 662-664); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 36. el-Akdiye, 26-27 (c. II, ss. 743-744); Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *es-Sunen*, İstanbul 1992, 18. el-Buyû', 65 (c. II, s. 579); Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, c. III, ss. 303, 304, 327, 338, 356, 363, 381.

4 Bk. el-Buhârî, 34. el-Buyû', 95 (c. III, s. 36); 69. en-Nafakât, 9, 14 (c. VI, ss. 193-195); 93. el-Ahkâm, 28 (c. VIII, ss. 115-116); Muslim, 30. el-Akdiye, 7 (c. II, s. 1338); Ebû Dâvud, 22. el-Buyû', 79 (c. III, ss. 802-804); en-Neseî, 49. el-Kudât, 31 (c. VIII, ss. 246-247); ed-Dârimî, 11. en-Nikâh, 54 (c. II, ss. 479-480); Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, c. VI, ss. 39, 50, 206.

Peygamber'in uygulaması çoğu zaman böyle olmuştur. Dolayısıyla, hakkını alamayan bir kimse, bu hakkını -ya bizzat aynı cinsiyle ya da cinsi dışında başka bir şey mukâbili- bir şekilde alma fırsatını ele geçirirse, hakkını eksiksiz bir biçimde alması câizdir. Mâlik'in meşhur görüşüne göre -bunu bir kısım ulemâ da ifade etmiştir- ise, hakkını alamayan birisi hakkını almak için böyle bir fırsat elde etse bile, onu alamaz.

Yasaklamanın sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Peygamber'in Hind meselesindeki tasarrufu yargı yoluyla bir tasarruf mudur? Eğer böyle ise, bir hâkimin hükmü olmaksızın hiç kimsenin böyle bir şeyi alması câiz değildir. Bu ulemâ grubu, bu kazıyyeyi giyâben hüküm verme konusunda asıl kabul etmiştir. Diğer bir âlim kitlesi de bunu, hâkimin bilgisine dayanarak hüküm vermesi noktasında asıl yapmıştır. Çünkü Hind, iddiasını ispatlamaya yönelik herhangi bir delil ileri sürmemiştir. Bunu el-Hattâbî ve başkaları da anlatmıştır.

Bu meselede, fetvâdan başka bir şey olmadığı da söylenilmiştir. Çünkü Ebû Sufyân şehirde hazırды. Kazâ, şehirde hazır olana bildirilmeden önce gerçekleşmez. Bilakis bu, fetvâ ile tasarruftur.

Rasûlullah'ın; *"emaneti, sana emanet eden kişiye ver ve sana ihanet edene de ihanet etme!"*⁵ sözü, Hind meselesindeki hadisle muâraza halindedir. İki grup hüküm üzerinde söz birliği ederken, sebebin anlaşılması noktasında ayrılığa düşmüşlerdir.

Üçüncü Mesele

Hz. Peygamber bir hadislerinde; *"kim bir düşmanı öldürürse, üzerinde bulunanlar öldürenindir"*⁶ buyurmuşlardır.

Mâlik'e göre bu hadiste kastedilen, Rasûlullah'ın imâmetle tasarrufudur. Herhangi birisinin, imamın bu hususta savaştan önce izni olmaksızın bir selebi kendisine tahsis etmesi câiz değildir. Rasûlullah'ın uygulaması da bu doğrultuda olmuştur. eş-Şâfiî'ye göre ise bu, Rasûlullah'ın fetvâ yoluyla gelen tasarru-

5 Bk. Ebû Dâvud, 22. el-Buyû, 79 (c. III, ss. 804-805); et-Tirmizî, 12. el-Buyû, 38 (c. III, s. 564); ed-Dârimî, 18. el-Buyû, 57 (c. II, s. 576); Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, c. III, s. 414.

6 Bk. el-Buhârî, 57. el-Humus, 18 (c. IV, s. 58); 64. el-Meğâzî, 54 (c. V, s. 100); Muslim, 32. el-Cihâd, 41 (c. II, ss. 1370-1371); Ebû Dâvud, 15. el-Cihâd, 136 (c. III, s. 161); et-Tirmizî, 19. es-Siyer, 13 (c. IV, s. 131); İbn Mâce, 24. el-Cihâd, 29 (c. II, ss. 946-947); ed-Dârimî, 17. es-Siyer, 44 (c. II, s. 545); Mâlik b. Enes, el-Muvatta', 21. el-Cihâd, 18 (c. II, s. 454); Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, c. III, ss. 114, 123, 190, 198, 279; c. IV, ss. 46, 50; c. V, ss. 12, 295, 306.

fudur. Seleb, imamın izni olmaksızın öldürenin hakkıdır. Zira bu, diğer fetvâlarda olduğu gibi sebeplere bağlı hükümlerdendir. Buna, daha önce sunulan kuralla delil getirilmiştir⁷ ki, o da, Hz. Peygamber'in tasarruflarının çoğunun fetvâ olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber, risâlet ve tebliğ konumundadır.

Mâlik, kural olarak benimsediği asla muhâlefet etmiş ve geçen iki örneğin hilâfına bu meselenin imâmetle tasarruf olduğunu belirtmiştir. Bunun birkaç sebebi vardır:

1. “Bilesiniz ki, (savaşta) ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri, mutlaka Allah'ın, peygamberin, onun yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve fakir kalmış yolcunun hakkıdır” (el-Enfâl, 41) âyeti, selebin beşte birinin Allah'ın hakkı olduğunu ve kalan kısmının da ganimet kapsamında olacağını belirtmiştir. Âyet mütevâtir hadis ise âhâd olduğundan ötürü, mütevâtir (âyet) âhâda (hadis) öncelenmelidir.
2. Bunun mübah görülmesi, niyetlerin bozulmasına götürür ve insanı, üzerinde görmüş olduğu selebden dolayı kâfirlerden gözüne kestirdiği birine hücumu sevkeder. Ve belki de kâfir, o müslümanı ihsaslı olarak savaşmadığı halde öldürür de, müslüman cehenneme girerir; böylece can da gider (hebâ olur) din de! Bu, sözü edilen nedenlerden dolayı hadisin terkedilmesini gerektiren büyük bir çekince/tehlikedir. Çünkü âhâd rivâyetler, kimi zaman genel kurallar için terkedilebilirler. Üstelik burada, hadis terkedilmemiştir de. Biz bu meseleyi, imâmet alanında bir tasarruf olarak değerlendirmekteyiz. İmam, bu hadisin içeriği ile amel edebilir.
3. İmâmet alanındaki tasarrufa delil getirmek. Rasûlullah bu sözü, insanın hatırına “savaşa teşvik” durumunu getirmek için ifade etmiştir. Bundan dolayı da biz; “imam bunu maslahata uygun gördüğü zaman söyler; maslahat gerektirmediğinde de söylemez” deriz. İşte; sözü edilen meseleye yönelik imâmet alanındaki tasarrufun da, ancak bu kadar gerçekleşebileceğini ifade edebiliriz.

Bu üç nokta, İmam Mâlik'in yukarıda geçen, “Rasûlullah'ın tasarrufunun aksi ispat edilinceye kadar- fetvâ alanına hamledilmesi” kuralına muhâlefet etmesini gerektiren hususlardır.

7 Daha önce de geçtiği üzere bu kural şudur: “...Bütün tasarrufları tebliğ kapsamında olan Hz. Peygamber'in -eş-Şâfiî ve Mâlik'in de belirttiği gibi- genel tasarrufları da fetvâ türündendir. Bundan ötürü fetvâ da, genel olarak Allah'ın elçilerinin vazifesi olan tebliğ hamlolunur”.

Bu meselenin benzerleri şeriatta çoktur. Onları, bir yitiğini arar gibi ararsan bulursun. Yine onda, pekçok ilim ve müçtehitler için güzel gerekçe ve bakış açıları da bulursun.

Tembih*

Fakih, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer arasında Benî Hanîfe esirleri hakkında meydana gelen şu tartışmayı -yukarıda geçtiği gibi- ihtilaf edilen meseleler türünden zannetmesin.

Hz. Ebû Bekir onları esir olarak tuttu; Hz. Ömer de yönetimi ele alınca o esirlerin ailelerine teslim edilmelerini emretti. Eğer Ebû Bekir onların köleleştirilmesine hükmetseydi, onlar artık müslümanların malı olurlardı ve Ömer'in de müslümanların mallarını telef etmesi câiz olmazdı. Bilakis Hz. Ebû Bekir bu meseleyi fetvâ yoluyla çözüme kavuşturma çabasına girmiştir. Bundan ötürü Ömer'in de ona muhâlefet etmesi imkan dâhilindedir. Çünkü bu, üzerinde icmâ' meydana gelmemiş ve yargı kararına konu olmamış bir içtihat meselesidir. Benî Hanîfe esirlerini Hz. Ebû Bekir'in köleştirmesine karşın, Hz. Ömer'in bu esirleri serbest bırakma taraftarı olması; pek çok fakihî bu meseleyi anlamada zor bir duruma sokmuştur. Bu kurallar temellendirilmemiş olsaydı, zâhirî olarak bakıldığında bu meselenin anlaşılması zor olurdu. Zira burada ilk akla gelen; bu konunun, Hz. Ebû Bekir'in hüküm yoluyla çözdüğü meselelerden olmasıdır.

* el-Karâfî, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer arasında fikhî bir meseleye ilişkin gerçekleşen fikir ayrılığının, -kendisinin de bizzat ifade ettiği gibi- yukarıdaki metinde geçen bilgilere göre bir istisna oluşturduğuna dikkat çekmek ve bir karışıklığa yol açmamak için "Tembih" şeklinde bir ara başlık atma ihtiyacı hissetmiştir. (Çeviren)